

Wojciech Drzeżdżon

Patriotyzm jako wartość w systemie edukacyjnym i wychowawczym

Język - Szkoła - Religia 8/1, 70-80

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Drzeżdżon
Wyższa Szkoła Humanistyczna w Gdańsku

PATRIOTYZM JAKO WARTOŚĆ W SYSTEMIE EDUKACYJNYM I WYCHOWAWCZYM

*Lecz zaklinam – niech żywi nie tracą nadziei
I przed narodem niosą oświaty kaganiec;
A kiedy trzeba, na śmierć idą po kolei,
Jak kamienie przez Boga rzucane na szaniec!*
Juliusz Słowacki

Wstęp

Problematyka edukacji patriotycznej – wiązana z wartościami ogólnoludzkimi zajmuje ważne miejsce w publikacjach pedagogów. Wiek XX dobiegł już końca i możemy poszczycić się licznymi osiągnięciami cywilizacyjnymi, społecznymi, ustrojowymi, ekonomicznymi, kulturowymi i edukacyjnymi. Na przeszkodzie oczekiwaniom i problemom globalnych, a także wielu innych dylematów ludzkości stoją liczne wyzwania, które wymagają odwagi, realizmu, analizy wpływu nowych idei i idealów na zmianę systemu wartości, odejścia od dotychczasowych rozwiązań w kształtowaniu i rozwoju ludzi, w odnajdywaniu przez nich sensu życia i tworzenia w różnych płaszczyznach działania. Zmienny świat wymaga podjęcia nieustannego trudu ustalania współczesnych kryteriów postępu i tworzenia określonego systemu kreowania wartości¹. Nie można tego uczynić bez przewartościowania roli systemu edukacji, funkcji i zadań nauczyciela czy instytucji wychowujących społeczeństwo². W owym formułowaniu pedago-

¹ Cz. Banach, *Wyzwania i zadania polskiej edukacji w latach 2012-2025*, [w:] K. Denek, A. Kamińska, W. Łuszczuk, P. Oleśniewicz (red.), *Edukacja jutra. Polityka, aksjologia i kreatywność w edukacji jutra*, Sosnowiec 2012, s. 23.

² T. Wróblewska, *Rola wartości w życiu człowieka na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] W. Kojas (red.), *Wartości – Edukacja – Globalizacja. Wybrane zagadnienia*, Cieszyn 2002, s. 57.

gicznego modelu nowoczesności, widzianego przez pryzmat aksjologii, nie może zabraknąć wartości patriotycznych.

Patriotyzm pełni i pełni ważną rolę w kształtowaniu obrazu zarówno własnej osobowości, jak i własnego państwa. Ponadto pozostaje w ścisłym związku z systemem wartości preferowanych przez jednostkę czy daną grupę społeczną, zaś hierarchia wartości i przemiany w niej zachodzące stanowią bez wątpienia interesujące pole do badań i rozważań społecznych.

W warunkach zachodzących w naszym kraju szybkich zmian ustrojowych oraz przystąpienia do Unii Europejskiej problem kształtowania postaw patriotycznych uczniów staje się tematem aktualnym i o dużym znaczeniu społecznym. Bardzo ważnym zadaniem w procesie wychowania patriotycznego młodzieży na poziomie edukacji szkolnej jest eksponowanie takich wartości, jak: dyscyplina, umiłowanie ładu i porządku, pracowitość i sumienność, a także poczucie własnej godności, zaufanie wobec innych, dostrzeganie sensu własnego działania oraz wolności i poczucie sprawiedliwości.

Kształtowanie postaw patriotycznych w środowisku szkolnym

Pojęcie patriotyzmu we współczesnych naukach społecznych nie jest jasno ustalone. Różne szkoły teoretyczne i poszczególni badacze podają dość różne definicje tego terminu i umieszczają go w odmiennych kontekstach. Jedni lokują patriotyzm wyłącznie lub przede wszystkim w świecie emocji i uczuć³, inni umieszczają go w kręgu racjonalnych przekonań, oczekiwań i obowiązków związanych z uczestnictwem w określonej wspólnotcie. Psycholodzy ujmują go jako postawę – złożony konstrukt, zawierający zarówno elementy emocjonalne, jak i poznawcze, a także motywacyjno-behawioralne⁴.

Patriotyzm jest wyjściem poza własną indywidualność, lokowaniem siebie w szerszej zbiorowości, dostrzeganiem związków między *Ja* i *My*. Kluczowym elementem szeroko rozumianego patriotyzmu jest więc przywiązanie do grupy, z którą się identyfikujemy. Owa identyfikacja oznacza, że poczucie psychologicznego dobrostanu jednostki, jej pozytywne i negatywne emocje oraz samoocena – zależą od stanu, w jakim ta grupa się znajduje. Obiektem patriotyzmu – w jego najszerszym rozumieniu – może być każda grupa, z którą jednostka się identyfi-

³ S. Ossowski, *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, Dzieła, t. 2. Warszawa 1966.

⁴ H. Dekker, D. Malova, *The concept of nationalism, Ethnic Conflict and Conceptions of Citizenship and Democracy in Western and Eastern Europe*, Utrecht 1994; K. Skarżyńska, E. Poppe, *Patriotyzm i nacjonalizm a spostrzeganie cech Polaków i innych narodowości*, „Przegląd Psychologiczny” 1997, nr 1, s. 179–197; K. Skarżyńska, *Nacjonalizm, patriotyzm a relacje międzynarodowe*, [w:] *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Warszawa 2005, s. 272–305.

kuje; można więc być patriotą rodziny, szkoły, miasta czy dzielnicy, w której się mieszka, a także własnej grupy zawodowej czy drużyny sportowej⁵. W sensie węższym – częściej używanym – patriotyzm oznacza dość zróżnicowaną kategorię postaw narodowych, których podstawą jest poczucie narodowej tożsamości. Przedmiot tych postaw jest różny: od narodu w sensie etnicznym, poprzez naród rozumiany jako wspólnota kulturowa, do państwa i współobywateli⁶.

Zadaniem współczesnego nauczyciela w kontekście funkcji edukacyjno-wychowawczej szkoły jest wychowywać do uczenia się⁷. Niestety we współczesnej szkole obserwuje się zachwianie proporcji między nauczaniem a wychowaniem na niekorzyść wychowania. Konieczne jest zatem przypomnienie walorów wychowawczych procesu nauczania⁸. Najważniejsze z nich to:

- wychowanie przez kształcenie przygotowuje ucznia do wykonywanej przez niego w przyszłości pracy⁹,
- uczenie właściwego doboru sztuki i przeżywania piękna,
- możliwość rozwoju sfery emocjonalnej,
- pomaganie w rozwijaniu sprawności fizycznej i umysłowej,
- kształcenie w wychowanku miłość do ojczyzny¹⁰.

Nie chodzi o tę miłość odświętną, sztandarową, ale taką, jaką reprezentują ludzie, którzy na co dzień wyrażają to uczucie, eksponowane w ich kulturze, sposobie bycia, w traktowaniu innych, a także w rozwadze i odwadze stawiania sprawy wprost, gdy sytuacja tego wymaga. Powstaje zatem pytanie – czy można nauczyć miłości do ojczyzny? Odpowiadając na nie, należy stwierdzić, że nauczyć jej może tylko ten, kto sam ją odczuwa. Stąd w systemie szkolnym znaczną rolę odgrywają nauczyciele, którzy oddziałują wychowawczo na młodych ludzi i kształtują ich postawy patriotyczne. Szczególna istotna rola w tym zakresie przypada nauczycielom przedmiotów humanistycznych oraz wychowawcom. To oni przekazują uczniom podstawową wiedzę o tradycjach narodu, o współczesnej Polsce i perspektywach jej rozwoju. Wiedza, z którą dzieli się nauczyciel z uczniem, powinna zawierać ładunek emocjonalny. Nauczanie nie może sprowadzać

⁵ M. Dudzikowa, *Wychowanie. Pojęcia – procesy – konteksty. Interdyscyplinarne ujęcia*, Gdańsk 2008, s. 56.

⁶ Tamże.

⁷ W. Drzeżdżon, *Wpływ zmian w edukacji na system wartości młodego człowieka*, „Studia Gdańskie” 2007, t. 4, s. 24–34.

⁸ B. Urbanek, *O kompetencjach nauczycieli kraju ojczystego*, [w:] A. Kamińska, W. Łuszczuk, P. Oleśniewicz (red.), *Edukacja jutra. Wyzwania współczesności i przyszłości*, Sosnowiec 2012, s. 492.

⁹ W. Drzeżdżon, *Homo laborans – personalistyczne inspiracje pedagogiki pracy*, [w:] B. Baraniak (red.), *Wartości w pedagogice pracy*, Warszawa–Radom 2008, s. 157–166.

¹⁰ I. Jundził, *O wychowaniu patriotycznym dzieci*, Warszawa 1969; S. Lempicki, *Polskie tradycje wychowawcze*, Warszawa 1936; A. Smolański, *Ideale wychowawcze w polskiej myśli pedagogicznej od XVI w. do końca II Rzeczypospolitej*, Opole 1994.

się jedynie do podawania suchych faktów, które nie kształtują odpowiednich postaw, poglądów czy przekonań. Należy podkreślić, że zadanie wychowawcze można z powodzeniem również realizować na innych przedmiotach szkolnych. Wychowanie w duchu patriotycznym to także kształtowanie stosunku ucznia do symboliki narodowej, a więc sztandaru, hymnu, godła, pamiątek narodowych i społecznych¹¹.

Tak rozumiane wychowanie patriotyczne jest najczęściej realizowane poprzez udział młodzieży w uroczystościach szkolnych z okazji ważnych rocznic historycznych. Istotnym zadaniem szkoły w zakresie wychowania patriotycznego jest praktyczne przygotowanie uczniów do uczestnictwa w życiu publicznym oraz wdrożenie ich do świadomego wypełniania codziennych powinności obywatelskich. Zadanie to może być zrealizowane tylko dzięki rozwijaniu wśród uczniów właściwie rozumianej samorządności. Jest ona w gruncie rzeczy niczym innym, jak umożliwieniem im współdecydowania o własnych sprawach i podejmowania konkretnych działań, mających na celu wspólne dobro.

Na uczniów wychowawczo oddziałują wiedza i autorytet nauczyciela, prezentowane przez niego walory moralno-etyczne i wreszcie jego zaangażowanie. Podstawowym warunkiem osiągnięcia sukcesów w pracy wychowawczej jest współpraca wszystkich nauczycieli. Efektywność wychowania młodzieży zależy również od prawidłowej organizacji procesu kształcenia oraz właściwego stosowania różnorodnych metod i form nauczania. Należy podkreślić, że wychowanie patriotyczne nie przebiega w społecznej izolacji. Niezależnie od procesu dydaktyczno-wychowawczego największy wpływ na kształtowanie poczucia patriotyzmu u młodzieży wywierają: rodzina i kultywowanie tradycji rodzinnych, samokształcenie, Kościół, literatura oraz środki masowego przekazu.

Od wychowania młodego pokolenia zależy przyszłość naszego kraju. Dlatego też szkoła powinna priorytetowo traktować sprawy kształtowania postaw miłości wobec Ojczyzny oraz stworzyć przychylny klimat dla procesu wychowania. Szczególnie w odniesieniu do trzech ważnych w historii Polski wartości, pojawiających się często jako hasło narodowe Polaków: Bóg, Honor, Ojczyzna.

Potrzeba patriotyzmu we współczesnym wychowaniu

Wychowanie patriotyczne jako podstawa ideału wychowawczego jest obecne w polskiej myśli o wychowaniu od setek lat. Burzliwe dzieje Polski uzasadniały silne akcentowanie wychowania do miłości ojczyzny, nastawione na przekazywanie języka, kultury, historii ojczystej, co było swoistym systemem walki o istnienie oraz trwanie polskości i Polski. Sama idea wychowania patrio-

¹¹ M. Dudzikowa, *Wychowanie. Pojęcia – procesy – konteksty...*, s. 34.

tycznego przechodziła, tak jak Polska, równie burzliwe dzieje. Ścierały się ze sobą różne, często skrajnie odmienne poglądy na to, czym ma to wychowanie być, jaka jest jego istota, co jest podstawowym celem tego wychowania, jakie stawia przed sobą zadania¹².

W obrazie współczesności zaznacza się wyraźnie występowanie obok siebie licznych przeciwieństw oraz płynnie zacierające się między nimi granice. Widoczna jest także niejednoznaczność kategorii ten obraz tworzących. Najbardziej widoczną cechą aktualnego obrazu świata i obrazu przyszłości jest globalizacja¹³. Obok niej zauważa się cechę przeciwną w charakterze, opisującą zjawisko dające znać o sobie często w sposób tragiczny – integryzm religijny (wykorzystywanie religii – treści, obrzędów, tradycji religijnych dla podkreślenia własnej odrębności kulturowej), odradzające się nacjonalizmy. Także szczególnego znaczenia nabiera integracja europejska czy też specyfikacja kultury masowej. Cechy te wzajemnie się warunkują i nasilają w uwikłaniu, tak jak rozwijają się opisywane przez nie zjawiska, które zagęszczają i dynamizują aktualny obraz społecznego świata. W takiej rzeczywistości musi narodzić się odmienny sposób funkcjonowania człowieka jako osoby i jako jednostki pewnych grup. Rodzą się konteksty, odmiennie od tradycji względnie trwałych państw narodowych, które coraz silniej oddziałują na mechanizmy kształtowania poczucia tożsamości osobowej, społecznej czy narodowej¹⁴.

Wspomniane zjawiska typowe dla społeczności XXI wieku, a zwłaszcza globalizacja z jej pochodnymi zjawiskami, „zmieniła naturę tożsamości, obniżyła ją, wyluskała z kontekstu roli społecznej, uwolniła od roli determinującego wpływu i odarła z pewności, jaka się wiązała z konstruowaniem tożsamości w warunkach społeczeństwa przemysłowego”¹⁵. Ta zmiana natury tożsamości rodzi niepokoje pojedynczych osób i całych wspólnot. Prowadzi to do oporu wobec zmian, szukania sposobów na zachowanie własnej odrębności, niepowtarzalności. Rodzą się postawy lękowe i emocje stymulujące działania bezrefleksyjne, ze znamionami stereotypowego zachowania, często niszczące i osobę, i wspólnotę¹⁶.

Pojawiają się nowe formy tożsamości, pozwalające na wyabstrahowanie jej z kontekstów lokalnych, przybieranie form elastycznych, zmiennych, niestabilnych. Ale także pojawiają się mechanizmy obronne inspirujące działania zmierzające do zachowania w nowych uwarunkowaniach niezmiennie „swojego”.

¹² Tamże, s. 15.

¹³ I. Adamek, B. Muchacka (red.), *Dziecko – uczeń w systemie edukacyjnym – terażniejszość i przyszłość*, Kraków 2010, s. 38–39.

¹⁴ B. Misztal, *Teoria socjologiczna a praktyka społeczna*, Kraków 2000, s. 144–145.

¹⁵ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005, s. 16.

¹⁶ Tamże.

„oswojonego kulturowo” miejsca, które daje poczucie bezpieczeństwa, przynależności, ciągłości i trwania mimo zmian.

Powyższe refleksje rodzą wiele pytań związanych z wychowaniem patriotycznym na początku XXI wieku¹⁷:

- Jakie jest miejsce w edukacji patriotycznej relacji między poczuciem tożsamości etnicznej, regionalnej, narodowej, a poczuciem tożsamości europejskiej?
- Czy i jak tworzyć w nowym kontekście proces wychowania patriotycznego oraz o jakim charakterze?
- Jak w nowym – politycznym, społecznym, kulturowym kontekście konstytuowanym przez wymienione zjawiska (globalizacji, integracji europejskiej, integryzmu religijnego, etnonacjonalizmu, wielokulturowości, kultury masowej) – formułować cele edukacji patriotycznej?

Dotychczasowe badania i analizy antropologiczne, socjologiczne, psychologiczne zjawisk charakterystycznych dla współczesnego obrazu świata pozwalają sformułować podstawowe założenia koncepcji komplementarnego wychowania patriotycznego na początku XXI wieku. Oto one:

- oparcie koncepcji wychowania patriotycznego na dopełnieniu jego klasycznych elementów elementami wynikającymi ze wzajemnych związków z edukacją regionalną i międzykulturową;
- w nowej koncepcji teorii interakcjonizmu, transgresji, personalizmu, pedagogiki humanistycznej i pedagogiki wartości;
- prowadzenie działań promujących komplementarne wychowanie patriotyczne w środkach masowego przekazu;
- intensyfikowanie cech modelowych przeciwstawnych orientacji etnocentrycznej;
- współpraca podstawowych środowisk wychowawczych w zakresie edukacji patriotycznej – domu, przedszkola, szkoły, ośrodków kultury, instytucji typu rekreacyjnego itd.

Przy takich założeniach istotę komplementarnego wychowania patriotycznego można sprowadzić do następującego stwierdzenia, iż: jest to zespół świadomych, zorganizowanych działań o zróżnicowanym charakterze, obejmujący wiele podmiotów – dom rodzinny, instytucje oświatowe (przedszkole, szkoła), władze samorządowe, państwowe, ukierunkowany na wspomaganie budowania przez dzieci oraz młodzież relacji z ojczyzną, krajem urodzenia i/lub życia codziennego. Relacje te charakteryzują się silnym, pozytywnym związkiem emocjonalnym¹⁸. Towarzyszy im poczucie dumy z przynależności do kraju, gotowość działania na rzecz jego rozwoju, rzetelna wiedza o specyfice narodu, jego kultu-

¹⁷ I. Adamek, B. Muchacka (red.), *Dziecko – uczeń w systemie edukacyjnym...*, s. 40.

¹⁸ Tamże.

rze i państwie ten kraj obejmującym, w kontekście współlistnienia obok i z innymi narodami, krajami, państwami oraz świadomości prawa innych ludzi do ich własnych relacji z tymi krajami, ich kulturą. Komplementarne wychowanie patriotyczne należy prowadzić od najwcześniejszych lat, zarówno z uwagi na możliwości rozwojowe dziecka, jak i na stały kontakt dzieci z silnie oddziałującymi, opisanymi wyżej, czynnikami socjokulturowymi¹⁹.

Dzieci są uczestnikami życia społecznego tak jak dorośli i w procesie socjalizacji podlegają takim samym uwarunkowaniom, ale to od wychowania właśnie zależy, jaki będzie ich wpływ, w jakim zakresie i kierunku uformuje się osobowość dziecka, jego poczucie tożsamości osobowej, społecznej i narodowej. W związku z tym istotne jest sformułowanie celów tego wychowania. Jako jeden z podstawowych należy wymienić wspomaganie dziecka w budowaniu obrazu „małej ojczyzny” – stwarzanie okazji do zdobywania doświadczeń z najbliższej okolicy²⁰. Jest to ukierunkowanie zgodne z właściwościami psychofizycznymi dziecka, jego możliwościami poznawania „tu i teraz”, silnie stymulujące jego zachowanie potrzebą poznawczą, otwartością na nowe i innych. Kolejny cel to wspomaganie w tworzeniu wyobrażenia większej wspólnoty – regionu i kraju – poprzez wskazywanie wspólnych oraz różnicujących cech kulturowych, przy zachowaniu poczucia przynależności do tej samej wspólnoty. Jednym z najtrudniejszych celów, ale bardzo ważnym w komplementarnym wychowaniu patriotycznym, jest pomoc w zrozumieniu historycznego trwania Polski przez ukazywanie wkładu przodków dziecka oraz innych ludzi w zachowanie – również dla dziecka – kraju ojczystego (praca, tworzenie kultury, walka dla ojczyzny)²¹.

Uwzględnienie tych i innych warunków realizacji komplementarnego wychowania patriotycznego rodzi pewne oczekiwania. Można przyjąć, że nowoczesne wychowanie patriotyczne, uwzględniające zjawiska socjokulturowe współczesnego świata, takie jak globalizacja, wielokulturowość, unifikujący charakter kultury masowej, stwarza możliwość wzmocnienia w przyszłości zagubionego dziś poczucia tożsamości współczesnego człowieka, daje nadzieję na nabycie przez niego świadomości własnych korzeni tożsamościowych oraz pozwala w szybko zmieniającej się rzeczywistości wskazać własny stały punkt odniesienia – ojczyznę, „własną”, a zarazem „wspólną” Polskę²².

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, s. 40–41.

²¹ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005, s. 97.

²² Tamże, s. 43–45.

Współczesny wymiar edukacji patriotycznej w kontekście wielowymiarowej tożsamości

Ideologia liberalizmu i ustroje demokratyczne wywołują powstawanie różnorodnych nowych tożsamości, które zepchnęły na drugi plan tożsamość narodową i obywatelską, traktując – niesłusznie – problematykę tę jako niemodną i wstydliwą. Wbrew temu, procesy jednoczenia się Europy, globalizacji, pluralizacji i demokratyzacji społeczeństw powodują ożywienie świadomości narodowej i etnicznej. Aktualności nabiera też problematyka powinności obywatelskich, której zakres poszerzył się przez konieczność wyodrębniania kategorii lokalności – małej ojczyzny, regionu, kraju, kontynentu i globu.

W rozdziale I Raportu Delorsa zatytułowanym *Od społeczności lokalnej do społeczeństwa światowego*, zwraca się słusznie uwagę na zagrożenia dla świata wywołane odradzającymi się napięciami między narodami, grupami etnicznymi i wspólnotami religijnymi; wzrostem nacjonalizmów, ksenofobii i wszechobecnej przemocy. Zagrożenia te to wielkie wyzwanie dla edukacji, której rola w zrozumieniu świata i innych nabiera olbrzymiego znaczenia. „Postulat solidarności w skali planetarnej wymusza postawę otwartości i zrozumienia innych bez zamykania się we własnej tożsamości. Afirmacja własnej kultury (grupy) może stanowić dla jednostki i społeczności wartość pozytywną, wyzwalającą, ale jednocześnie źle prowadzona, zamiast budowania płaszczyzny wspólnotowego porozumienia utrudnia, a nawet uniemożliwia spotkanie i dialog. Dlatego też podstawowym zadaniem wychowania jest uświadomienie jednostce korzeni dla optymalnego usytuowania się w świecie, ale i wyrobienie postawy szacunku wobec innych i ich kultury. Akcentuje się słusznie konieczność szukania wspólnotowych wartości wykraczających poza mniej lub bardziej określone grupy”²³. Takie grupy tworzą rodzina, społeczność lokalna, a nawet wspólnota narodowa. Wartości, które będą stanowiły „fundament solidarności moralnej i intelektualnej ludzkości” jako przeciwwaga globalizacji, powinny się przyczyniać do powstania „nowego humanizmu” cechującego się silnym komponentem etycznym i współpracą międzynarodową²⁴.

Takimi wspólnotowymi wartościami w odniesieniu do naszego kraju i kontynentu są polskość i europejskość²⁵. Polskość to kategoria określająca cechy przypisywane naszemu narodowi, ukształtowane głównie przez Polaków w kraju i za granicą, ale i przyjęte przez nas od innych nacji; wartości pozytywne

²³ J. Delors, *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*. Raport dla UNESCO, Warszawa 1998, s. 46.

²⁴ Tamże.

²⁵ J. Gajda, *Europejskość i polskość jako kategoria wspólnotowych wartości transmisji dziedzictwa kulturowego jednoczącej się Europy*, „Chowanna” 2003, nr 1

i negatywne. Do tych pierwszych – chlubnych – należy zaliczyć przede wszystkim: demokrację, tolerancję religijną i polityczną, umiłowanie wolności, poczucie godności narodu, patriotyzm, solidarność, humanizm. Do ujemnych – wciąż też niestety aktualnych – należą brak konsekwencji i wytrwałości w działaniu, skłonność do samowoli i popadanie w skrajność. W budowaniu tożsamości patriotycznej i obywatelskiej chodzi o odwołanie się do pozytywnych, głęboko humanistycznych wartości, które są naszym niewątpliwym wkładem w kulturę europejską, a odrzucenie tego wszystkiego, co było złe, kompromitujące w dziejach społeczności lokalnej, kraju, kontynentu.

Europejskość – jako synonim tożsamości kulturowej Europy – to zespół różnorodnego dziedzictwa odnoszącego się do postaw i stylów życia, ideałów historycznie ukształtowanych i znamienych dla naszego kontynentu. Jest to swoista jedność w różnorodności, trudna do jednoznacznego określenia, niemniej jednak pozwalająca na postrzeganie edukacji w szerszym kontekście człowieczeństwa, realizowania zasady wolności i demokracji, umiejętności współistnienia i współpracy mimo różnic narodowych, religijnych, gospodarczych. Europa była i jest zawsze otwarta na wpływy z zewnątrz, jak i wewnętrzne oddziaływania i ścieranie poglądów. Na jej tożsamość składają się także podwaliny kultury starożytnej Grecji i Rzymu, a później chrześcijaństwa. I z tych podwalin kulturowych bierze początek idea humanizmu, demokracji, tolerancji, kult sztuki i nauki.

Problemem edukacji w społeczeństwach całego globu jest zwalczanie wszelkich fanatyzmów (światopoglądowych, religijnych), fobii narodowych, stereotypów i nacjonalizmów, a budowanie poprzez dialog i spotkanie kultur płaszczyzny wzajemnego zrozumienia, postulowanej przez wielu badaczy wielopłaszczyznowej tożsamości, na którą składają się czynniki wielowymiarowego funkcjonowania człowieka jako jednostki (osoby) i członka określonej społeczności²⁶. W kreowaniu takiej wielopłaszczyznowej tożsamości (także obywatelskiej i patriotycznej) w społeczeństwach wielokulturowych konieczne jest położenie nacisku w szeroko pojętej edukacji na owe wspomniane wartości wspólnotowe jako płaszczyzny budowania porozumienia, co w praktyce powinno doprowadzić do zgodnej koegzystencji wszystkich ludzi, niezależnie od ich tożsamości narodowej, religijnej, społecznej, politycznej, obywatelskiej, seksualnej, itp. Owe tożsamości, podobnie jak kultura, a nawet naród ulegają zmianom, mogą być na różny sposób mniej lub bardziej świadomie kształtowane.

Przy tak ujmowanej tożsamości wydaje się zasadne łączenie postaw patriotycznych i obywatelskich, traktowanych zgodnie z polską myślą pedagogiczną jako służba „małej ojczyźnie”, służba ojczyźnie właściwej – państwu i przynaj-

²⁶ J. Papież, *Człowiek . Kultura. Edukacja*, Gdańsk 2006, s. 267.

mniej lojalności wobec nowej, rozszerzonej ojczyzny Europy i jeszcze szerzej – w stosunku do planety Ziemi.

Silniejszej identyfikacji z tak pojmowaną ojczyzną, a zwłaszcza z małą ojczyzną służą realizowane w wielu szkołach ścieżki edukacyjne dotyczące dziedzictwa kulturowego w regionie²⁷. W praktyce realizacja owych ścieżek przebiega właściwie i cieszy się autentycznym zainteresowaniem młodzieży. Zgodnie z zakładanymi celami, uczniowie zdobywają i pogłębiają wiedzę o własnym regionie, o ludziach, obyczajach, kulturze. Owa „mała ojczyzna” powiązana z tradycjami własnej rodziny i środowiska lokalnego jest bliższa uczniom, co nie jest obojętne w ugruntowaniu tożsamości regionalnej i ogólnonarodowej. Bliższa staje się im też gwara, regionalne obyczaje, dostrzegają piękno krajobrazu i zabytków, sztuki, literatury związanej z regionem. Miejmy nadzieję, że służą one uświadomieniu przez młodzież poczucia odpowiedzialności i powinności względem środowiska lokalnego, regionu, kraju, a nawet kontynentu, a może i na miarę nowych wyzwań kształtowania wzoru obywatela i patrioty²⁸.

Zakończenie

Proces wychowania ku wartościom patriotycznym bierze swój początek w rodzinie, następnie w szkole i środowisku lokalnym, rozprzestrzeniając się na szersze kręgi społeczne – region, kraj. Musi to być proces permanentnie podejmowany i doskonalony, trwający od najmłodszych lat, a w wieku dojrzałym przekształcający się w procesie samowychowania i samodoskonalenia oraz innych do urzeczywistniania wartości narodowo-patriotycznych. W procesie animacji istotnego znaczenia nabiera świadectwo życia, w którym wartości te znajdują swe znaczące miejsce. Poszanowanie własnego narodu, Ojczyzny, rozwijanie w sobie patriotyzmu staje się ogniwem integrującym z innymi narodami, rozwija ducha przyjaźni i współdziałania, w imię poszanowania godności własnej i drugiego człowieka oraz dobra wspólnego. Wartości patriotyczne ogniskują wiele innych wartości. Przede wszystkim: miłość, wolność, odpowiedzialność, sprawiedliwość, solidarność, rodzinę, honor, wierność, pracę, szacunek, dobre obyczaje. Bez tych wartości trudno budować jakąkolwiek wspólnotę.

²⁷ J. Szempuch, *Edukacyjne przygotowanie człowieka do funkcjonowania w wymiarze społecznym*, [w:] K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz (red.), *Edukacja jutra. Problemy edukacji jutra w dobie globalizacji*, Sosnowiec 2012, s. 37–52.

²⁸ Tamże, s. 49.

Summary

Patriotism as a value in the educational system

The process of education to the patriotic values takes beginning in family, then at school and local environment, spreading to more wide public circles is a region, country. There must be a process permanently rises and perfected, such, that lasts from the youngest years, and in age mature that grows into the process of self-education and self-perfection also other to realization values. In the process of animation of substantial value a certificate collects life in that those values find the meaningful place. Honour of own people, Fatherlands, development in itself patriotism becomes an integrating link with other people, develops spirit of friendship and cooperation, in the name honour of own dignity and second man also general blessing. Patriotic values focus many other values. Foremost: love, freedom, responsibility, justice, solidarity, family, honour, loyalty, work, respect, kind customs. Without these values difficult to build some association.